

WHAT TO DO WITH A CIVIC ORGANIZATIONS-CURRENT DILEMMAS

DR. SZABADOS GYÖRGY NORBERT adjunktus

Debreceni Egyetem Agrár-és Gazdálkodástudományok Centruma,
Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar,
Vezetés és Szervezéstudományi Intézet, Vezetéstudományi Tanszék

TROY WIWCZAROSKI egyetemi docens

Debreceni Egyetem Agrár-és Gazdálkodástudományok Centruma
Idegen Nyelvi Intézet

PIEROG ANITA doktorjelölt

Debreceni Egyetem Agrár-és Gazdálkodástudományok Centruma,
Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar
Vezetés és Szervezéstudományi Intézet, Vezetéstudományi Tanszék

Abstract

After the change of the former regime – corresponding with the social needs – numerous civic organizations were established, through the constantly changing legal environment and social structures. Regarding the volume of the sphere, it neither seems to be raising nor declining. Owing to latest changes and the effect of the new Act on Civic Organizations, their number may also decrease, and as a prelude some try to stabilize their positions beside the new conditions and other step out and leave their formerly established organizations. In this manuscript we would like to illustrate such resources and prospects beside the constraint factors, which equally mean dilemma for the sustainability of civic organizations.

1. Bevezetés

2012-es oktatási kurzusok során több esetben is felmerült a civil szervezetek témája. Az egyik felvezető előadás alkalmával valamelyik levelező hallgató elmondta, hogy családjukban könyveléssel foglalkoznak, illetve van egy kereskedelmi egységük is, mely révén viszonylag sok embert, szervezetet ismernek. Elmondása szerint az egyik alapítványt, mivel azt alapítói meg akarták szüntetni, felkínálták nekik „átvételle”, de igazából nem tudtak volna vele mit kezdeni. „Mert mihez kezdjünk egy civil szervezettel?” –hangzott el a kérdés, mely azóta is többször felmerült immár szándékosan a menedzselési vizsgálatok témakörében.

A civilkedés, az emberi érdekek érvényesítése gyakorlatilag majd egyidős az emberiséggel, ugyanakkor elsősorban a polgári társadalmak sajátosságaként kezdtek egyre nagyobb számban megjelenni. A civil szervezetek fejlődési fázisait kiegészítve a történelmi és jogi fejlődés során több szakaszt lehet elkülöníteni a civil szervezetek hazai történetében:¹

- Az 1945-ig terjedő időszak. Igazából már az államalapítással egy időben megjelentek az ún. adományok, kvázi alapítványok, kezdetben az egyházhoz kapcsolódva, majd később világi alapítványok is létrejöttek. A szabályozásukat tekintve az alapítványokról rendelkező jogszabályról 1931 óta beszélhetünk. A hazai politikai közéletben igazából az 1800-as évektől jelentek meg egyre nagyobb számban a különböző egyletek, érdekképviseleti szerveződések, melyek a politikai kitétségnak megfelelően hol kisebb-hol na-

gyobb aktivitással működtek (pl. polgári kaszinók). Debrecenben például levéltári adatok szerint 1833-tól van adat működő egyesületekről-egyletekről, melyek vagy a tagság, vagy annál tágabb társadalmi környezet érdekeit, céljait szolgálta.²

- 1945 és 1987 közötti időszak. Az állam „államosította a működő alapítványokat, megszüntette az alapítványi formát, közérdekű kötelezettségvállalónak minősítette, és a vagyont állami tulajdonba vette. Nonprofit szervezetként főleg a társadalmi, kulturális és egyéb tevékenység fejlesztése érdekében, a dolgozók által alkotmányos joguknál fogva létesített egyesületeket tekintették”.³ Az egyesületek, egyletek legtöbbjét 1945-ben, politikai okokra hivatkozva feloszlatták.⁴
- Az 1959 évi IV. törvény (polgári törvénykönyv) 68–80. §-ai már részletesen foglalkozik a társadalmi szervezetekkel és az egyesületekkel. Viszonylag egyszerű módon szabályozza ezek létrehozását, működését, már ekkor megteremtette az alapjait „társadalmi, kulturális és egyéb tevékenység fejlesztése érdekében” létrehozott szervezetekre vonatkozóan. Az alapítvány ekkor még, mint közérdekű kötelezettség vállaló szerepel.
- 1987-ben a PTK 74A-E szakaszai tették ismét lehetővé az alapítványok létrehozását is.

Az ezt követő időszak gyakorlatilag egy szabályozásokban, működési környezeti változásokban gazdag időszak volt. Legjelentősebb momentumai az 1%-os felajánlásokról rendelkezés bevezetése, a közhasznúság bevezetése, a 2003-as NCA, az Uniós csatlakozás, a 2011-es új civil törvény, jövőre pedig az új polgári törvénykönyv lesz. Az új törvény értelmében a civil szervezetek kategóriái az alábbiak:

1. táblázat. A civil szervezetek törvény szerinti kategóriái

Table 1. The categories of civic organizations by the Act on Civic Organizations

Nonprofit szervezetek		
Civil szervezetek az új törvény szerint (2011.évi 175)		Egyéb nonprofitok
Klasszikus civil szervezetek		Civil társaság
Egyesületek	Alapítványok	

Forrás: Saját vizsgálatok, 2013.

Az új törvény értelmében nyilvánvalóvá vált, hogy civil szervezet az, akit a törvény annak tekint. Érezhető a civil szektor kitettsége a források/támogatások tekintetében is, tehát ebben a gondolatmenetben az is megállapítható, hogy civil szervezet az, akit a támogató-fenntartó annak tekint (mivel például a civil társaságok nem kaphatnak állami támogatást, kérdéses így, hogy ők valóban civil szervezetek-e). A KSH legutóbbi tájékoztatója szerint a klasszikus civil szervezetek bevételeinek 59%-a támogatásból származik,⁵ és „a kormány célja, hogy a civil szervezeteket adománygyűjtésre ösztönözzék és az adományozás kultúráját erősítsék”.⁶ Hasonlóan a forprofit szervezetekhez, a nonprofit szervezetek életében is nagy szerepet játszhatnak a támogatások, hiszen maga a szervezet formája is összefüggésben áll vele.⁷ Létezik tehát dilemma azzal kapcsolatban, hogy mi is a civil szervezet, egyre inkább úgy tűnik, hogy a definíció a működéshez szükséges források megítélésének való megfeleléssel van szoros kapcsolatban.

2. Civil szervezetek és a működés

A civil szervezetek létesítése viszonylag egyszerű folyamat, elsősorban az állampolgári kezdeményező és kooperációs készségre épít. Az alapítványok esetében alapító(k)ra és menedzsmen szervezet kijelölésére, kuratóriumra van szükség. Az alapítvány létrehozását az

alapító kezdeményezi, és kér fel természetes személyeket a kuratóriumi tisztségek betöltésére. Az alapítványok alapvető működési dokumentuma az alapító okirat, mely a szervezet működésének legfontosabb szabályit tartalmazza, így például az alapítókat, az alapítvány célját, tevékenységeit, közhasznúsági jellegét, a kuratórium tagjait, a működés rendjét, a legfontosabb pénzügyi szabályokat, a megszűnés feltételeit. A nem szabályozott kérdéseket tekintve többnyire a Polgári Törvénykönyv az irányadó. Az alapítvány működése során szükség lehet különböző szabályzatok és dokumentumok elkészítésére, mint például feyelmi szabályzat, tűz és munkavédelmi szabályzat, kiküldetési szabályzat, de akár munkaszerződés stb. Ezek a dokumentumok egy része a szervezet bizonyos tevékenységeivel kapcsolatosan, bizonyos feltételek fennállása esetén szükségeltetnek (pl. nem kell munkaszerződés, ha nincs alkalmazott). Az alapítványi dokumentáció létrehozásakor sokan fordulnak ügyvédi szakértelem igénybevételéért, pedig a jogszabályok ilyen követelményeket nem tartalmaznak, az alapítvány alapító okirata ügyvédi ellenjegyzést nem igényel.

A szervezet létrehozásával kapcsolatosan a jogalkotó úgy gondolkodott, hogy az alapítvány olyan civil szervezeti forma, mely elsősorban a tagok gazdasági erejét egyesíti. Konkrétan előírt alapítói vagyon minimumról nincs tudomásom, a bejegyzéskor azonban kritérium, hogy a kitűzött célok megvalósításához elegendő induló tőke legyen, ennek alsó határát gyakorlati tapasztalataim szerint 0,5–1 millió forint minimum értékben szokás minimálisan meghúzni. Az alapításhoz szükséges még a bírósági bejegyzési formanyomtatvány kitöltése, a tagok elfogadó nyilatkozatai, tőkeigazolás, székhelyhasználati hozzájárulás. Az alapítvány létrehozásával jogi személlyé válik.

Az egyesület, a másik meghatározó szervezeti forma létrehozása sem sokkal bonyolultabb feladat. Az egyesületek tekintetében legalább 10 alapító tagra van szükség, általuk kimondva az egyesület létrejöttét. A törvény ebben a civil szervezeti formában a tagok társadalmi erejét kívánta egyesíteni, így ezek létrehozásához alapítói vagyon nem is szükséges. Létesítő dokumentumuk az alapszabály(zat), mely az alapítványhoz hasonló módon szabályozza a működés feltételeit, és a létrehozás is hasonló dokumentumokon alapszik.

A civil társaság egy új civil szervezeti forma, amiről elsősorban a törvény alapján lehet információkat szerezni. Nem jogi személy, alapvetően hasonló, mint egy egyszerű egyesület, és noha kevesebb a törvényi kötelezettsége (pl. nem kell beszámolót készítenie), de nem is kaphat állami támogatást. Ebben a tekintetben ez a szervezeti típus főként olyan érdekközösségek, mint pl. szabadidős tevékenységre összeállt csapat, vagy nyugdíjasklub szervezeti háttereként fog szolgálni.

A civil szervezetek működési sajátosságait tekintve működési és programszerű tevékenységekről érdemes beszélni, szokás használni alap és célszerű szakmai tevékenység kategóriákat is. Ez utóbbin belül állandó és programszerű tevékenységek kategóriája is megkülönböztethető. Működési (alap) tevékenységek alapvető kategóriája az éves adminisztrációs kötelezettségek ellátása, például társasági adóbevallás készítése, előző éves tevékenységről készített beszámoló készítése, közzététele, KSH jelentés készítése, 1%-os bevallás készítése, valamint az alapszabályban meghatározott rendszeres és akár rendkívüli események megtartása és dokumentálása, például kuratóriumi ülés-közgyűlés, tisztújítás, beszámoló, tervezetek elfogadása.

Az állandó cél szerinti szakmai tevékenységek olyanok, melyeket a szervezet célkitűzése során vállal fel, például természetvédelem keretében parlafű irtás, vagy például nevelési intézmények számára rendszeres segítségnyújtás, esetleg hajléktalan-ellátás stb., és rendszeresen végez. Külön kiemelendő a rendszeresség, mely megkülönbözteti a programszerű tevékenységtől.

A programszerű szakmai tevékenységek a civil szervezetek időszaki, nem feltétlenül rendszeres eseményei. A program gyakran kapcsolódik valamiféle támogatási formához,

mint például kutatás elvégzése valamiféle céllal, vagy ölthet kampányjellegűt, mint például rendkívüli adománygyűjtés árvízkárosultak megsegítésére. A cél szerinti tevékenységen belül tehát elsősorban az időintenzitás a megkülönböztetés alapja.

3. Az emberi erőforrás viszonyok

Az egyesületeknél és magánalapítványoknál tevékenykedett az önkéntesek több mint 94%-a (a klasszikus civil szervezeteknél a 40%-ot is eléri az ingyenes munkavégzés), és az egyesülések, köztisztviselők, közalapítványok és nonprofit gazdasági szervezetek alig vettek igénybe önkéntes munkát. Összességében tehát a klasszikus civil szervezeteknél nagyjából 52 000 fő állású foglalkoztatottnak megfelelő humán kapacitásról beszélhetünk (foglalkoztatott és önkéntes együtt), ami az alig több, mint 57 000 szervezetet tekintve nem igazán jelentős, szervezetenként tehát alig éri el az egy főt a munkakapacitás. A leegyszerűsítés lehet túlzó, ugyanakkor a szektor polarizáltságát tekintve a kép még ennél is árnyaltabb lehet.

A civil szervezetek és az önkéntesség közötti párhuzam több formában is kifejeződik: a szervezetek létrehozása ezen alapul, szervezeti sajátosságaik miatt egyszerű tevékenységűkhöz csatlakozni, a szervezetek többsége is erősen támogatja ezt a fajta szerepvállalást, a civilek célja és az önkéntesek szándékai szorosan összefügghetnek.

Ugyanakkor hozzátéhető, hogy az esetek többségében nem is civil, hanem szakmai/szakértői tudásra lenne szükség, valljuk be, ezt pedig nem feltétlenül az önkéntesek tudják a szervezeti tevékenységhez hozzáadni (hanem könyvelők, pályázatírók, lobbisták stb.).

4. A civil érintettség néhány gondolata

Érdekes és fontos lenne tudni, hogy vajon mit is tud ma a társadalom a civil szervezetekről. A hétköznapi statisztikai adatok a szervezetek oldaláról közelítik meg ezt a kérdést (melynek részleteivel később még foglalkozunk), de kétséges, vagy legalábbis dilemma tárgya, hogy vajon a civil szervezetek valóságát a KSH és további statisztikai, és hasonló kutatási eredményekkel szolgáló adatok híven képzik-e le. Legalább ennyire fontos az is, hogy mennyi jut el belőle az ország számára, mit jelent a társadalomnak, a gazdaságnak és elsősorban az egyéneknek a civil szervezeti szféra. Tételizzük fel azt, hogy az utca hétköznapi emberét megkérdezzük azzal kapcsolatban, hogy mit tud a civil szervezetekről. Igen valószínű, hogy a KSH által szolgáltatott adatok számára valójában nem mondanak semmit, feltehetőleg hidegen hagyja, hogy mennyi azok éves bevétele vagy emberi erőforrás kapacitása, és csak abban az esetben nem, ha ő maga is tag vagy önkéntes, vagy egyéb módon részt vesz a szervezet működésében. A hétköznapi embert az fogja foglalkoztatni, hogy vajon őt mennyire érinti a civil szervezete működése. Miféle közöm van hozzájuk?

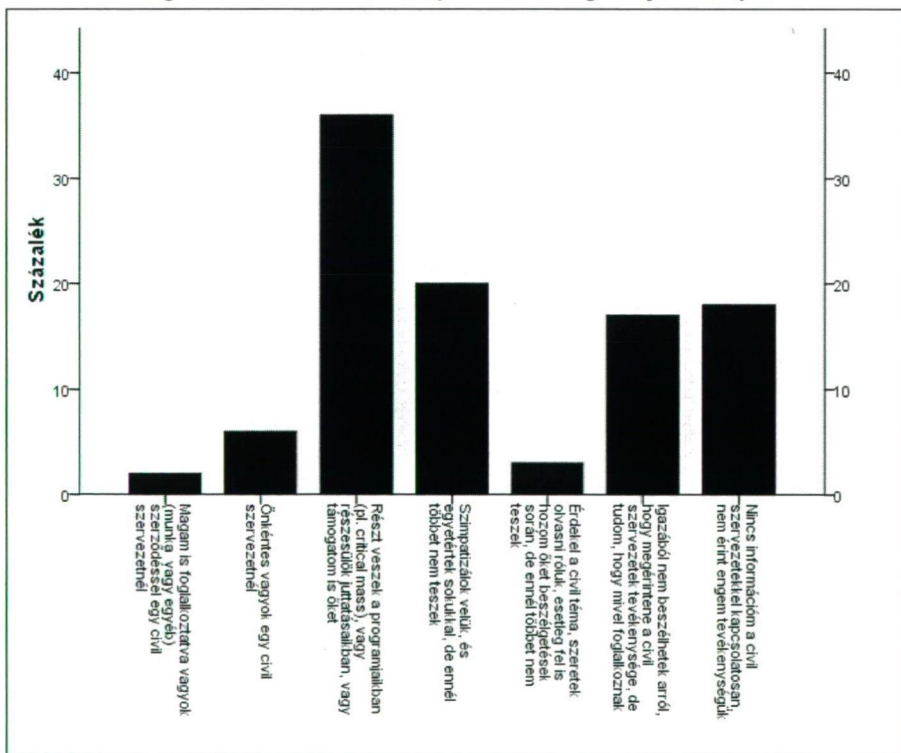
Annak ellenére, hogy igen megnőtt a rendszerváltás óta a civil szervezetek száma, a tényleges részvételi arány az EU átlaghoz képest alacsony. Egyes szerzők szerint csak a népesség 21%-a tagja valamiféle szervezetnek.⁸ Az önkéntes munkában való részvételt tekintve egy 2006-os felmérés alapján⁹ az állampolgárok mindössze 17%-a vesz részt vagy csinált önkéntes munkát (az EU átlag végén vagyunk). Legjellemzőbb a sport vagy szabadidős tevékenységekben való részvétel. A munka azt sugallja, hogy a részvétel itt alapvetően foglalkoztatottakat és önkénteseket jelent. A részvétel indikátoraként említik még az adományok felajánlását (pl. véradás is), más érdekében történő kockázatos helyzetekbe történő beavatkozást, a családokkal, barátokkal történő kapcsolattartás rendszerességét. Úgy tűnik, hogy a végzettségek, státuszok szintjének csökkenésével a civil részvétel is

csökken (legmagasabb menedzserek között). A civil részvétel körébe tehát számos indikátor beletartozik (önkéntesek, foglalkoztatottak, kapcsolatok stb.), de vannak bizonyos, eddig részleteiben nem teljesen lefedett további kérdések is.

Közel két éve folytatunk vizsgálatokat civil szervezetek témában Hajdú-Bihar megyei civil szervezetek körében, és néhány vizsgálatra alapozva csak megerősíteni tudjuk az érintettség alacsony értékét. Civil érintettség módszertana és érintettségi vizsgálatok program a NEA támogatásából valósult meg. Egyetemi hallgatók körében végzett felmérésünk alacsony ismertségről tanúskodik: szubjektíve 80% bizonytalan és 4% nem ismeri, objektíven pedig csupán 6% tudja mik is azok. Alig 6%-uk erősen érintett és közel 40% semmilyen formában nem érintett.

Szervezetek szemszögéből történő vizsgálat arra enged következtetni, hogy funkcióikat tekintve a szervezetek emberekre gyakorolt érintését tekintve kiemelkedik a kulturális élet, gondolkodás, hitélet, szabadidős tevékenységben betöltött szerep (76,0%), valamint a civilek tehát hatásukban, érintésükben nem az emberi megélhetést vagy munkával kapcsolatos viszonyokat (pl. elhelyezkedést) szolgálják, hanem többségében egészség-kultúra-életkörnyezet területeken érzetik hatásukat a számtalan megfogalmazott cél és tevékenység mellett. Egy pilot vizsgálat eredményei arra engednek következtetni, hogy egy alig 200 fős kistelepülésen lakók ismerete a civil szervezetekről közepes, inkább homályosabb, ugyanis 43,4%-uk ismerete ilyen jellegű. Emellett a minta további majd negyede (23,2%) nem igazán tudja, mi is a civil szervezet. A település lakosságának érintettségének részleteit az 1. ábra mutatja be.

1. ábra. A vizsgált minta civil érintettségi mélységének megoszlása
Figure 1. Distribution of depth of civil eligibility in sample

Forrás: Saját vizsgálatok, 2013.

Az összevont eredmények alapján a civil érintettség tekintetében a teljes lakosság

- 7,8%-a erősen érintett,
- 35,2% közepesen érintett,
- 22,5% gyengén érintett,
- 34,3 nem érintett.

5. Mihez is kezdünk tehát egy civil szervezettel?

A civil szervezetek alapvetően az érdekérvényesítés eszközei, legfőképp a társadalmi érdekeket szokás emlegetni, azonban nem kizárt a gazdasági szempontok figyelembevétele sem. Nincs tudomásom olyan forrásról, mely például évente lehetővé tenné gazdasági szervezetek öfenntartását vagy fejlődését, civil szervezetek esetében több ilyen is van, azaz ügyes pályázati menedzsment képes legalább egy évre fenntarthatóvá tenni a szervezet működését. Nincs kizárva a szervezetek együttműködésének lehetőségei sem, számos példát találhatunk szoros összefonódásokra intézményi-civil, forprofit és civil, sőt civil-civil kapcsolatokra is. Ezek a kapcsolatok sokszor az együttműködésen is túlmutatnak, egyfajta szimbiózis figyelhető meg például civil szervezet és forprofit szervezetek között, mely sajátossága, hogy a forprofitnak hasznos, a civil szervezetnek lételeme az együttműködés (mint pl. a McDonalds alapítványa, a multinacionális élelmiszerláncok egyre többet hallható társadalmi felelősségvállalás keretében megjelenő civil szervezetek, és akár sorolhatnánk még). Felhívják a figyelmet arra, hogy a felsőoktatási intézményeknek nagyobb felelősséget kellene vállalniuk hallgatói elhelyezkedési esélyeinek növelésében, amelynek egyik módja a vállalati és civil szférával való szorosabb együttműködés kialakítása.¹⁰ A hallgatók tudása sajnos sokszor nem elégséges – a gyakorlott munkatársakhoz képest egy hallgató kevésbé tud hatékonyan hozzájárulni a célok eléréséhez, hiszen a szervezet sikeréhez a gyakorlat biztosította minőségi munkavégzés kell.¹¹ Vannak olyan pályázatok, elsősorban Uniós pályázatok, ahol a civil szervezetek jobban labdába tudnak rúgni. Példa erre az Interreg programokban való részvétel, vagy épp a területi együttműködési programok. A programokban jelentős feladatot vállaltak a civilek, így például a határmenti együttműködések tekintetében például jelentős volt a pályázó civil szervezetek száma (a Magyarország-Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program keretében gyakorlatilag a legtöbb pályázatot civil szervezetek adták be az első felhívásra). Ahhoz, hogy érdekeinket érvényesítsük, vannak lehetőségek, azonban az a tapasztalat, hogy azért egyre többet kell tenni.

6. Következtetések

A civil szervezetek működési rendszere egyre határozottabbá válik, és nyomatékosabbak az elvárások a szabályozási környezet oldaláról is. A lehetőségek megváltoztak, és úgy tűnik, hogy nő a fantázia, jelentősebb lesz a perspektíva a civil szervezetekben, noha körük pedig várhatóan csökkenni fog. A civil szervezet működése és működtetése elsősorban menedzselési kérdés, elsősorban a felkészült humán kapacitáson múlik, hogy mit is tud belőle kihozni. Jelentős segítség van az induláshoz adminisztratív oldalról, bizonyos időkorlátok forrásbevonási oldalról, de a kezdeti nehézségek, viszontagságok után jó gondolatokra alapozva, jól hálózatosodva, megfelelő háttérrel gyakorlatilag egy civil szervezet felveheti a versenyt akár egy forprofit szervezet létrehozásakor megfogalmazott ambíciókhoz képest is.

Jegyzetek

1. Szirmai Veres Ibolya (1992): Minden egy helyen az alapítványokról. Metodika Kft, Budapest.
2. Uri Sándorné (2002:1): Debrecen város egyesületi katasztere 1833-2001. Hajdú-Bihar Megyei Levéltári Közlemények 28. sz. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen.
3. 1959. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről 68–80. §.
4. Uri Sándorné (2002:1): Debrecen város egyesületi katasztere 1833-2001. Hajdú-Bihar Megyei Levéltári Közlemények 28. sz. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen.
5. A KSH Statisztikai tükör V. évf. 105 sz. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit11.pdf> (2013. 08. 10).
6. http://www.hirado.hu/Hirek/2013/02/04/07/Latorcai_iden_sem_csokken_a_civilek_allami_tamogatasa.aspx (2013. 08. 08).
7. Vántus András–Oláh Judit (2012): A szervezettség és foglalkoztatottság gyakorlati összefüggései. A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei. IV. évf. 5. sz. (No. 11.) A-sorozat 3. Gazdálkodás- és szervezéstudományi tematikus szám. 181–189. p. ISSN: 2062–1396.
8. Cartwright, Andrew–Sik Endre–Svensson Sara (2008): The Impact of Civic Engagement on The Quality of Life in Hungary. Social Capital Working Papers 2008/3. Central European University, Budapest.
9. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_273_en.pdf
10. Móré Mariann (2011): Tanácsadó vagy humánmenedzser? Képzési kínálat és piaci igény az emberi erőforrás területén. Humánpolitikai Szemle 2011/1. pp. 55–63.
11. Bácsné Bába Éva (2010): Az időtényező szerepe a tartalmi vezetési feladatokban. A Virtuális Intézet Közép-Európa kutatására Közleményei II. [2–3. (No. 3–4.)] pp. 126–133.

Felhasznált irodalom

- Bácsné Bába Éva (2010): Az időtényező szerepe a tartalmi vezetési feladatokban. A Virtuális Intézet Közép-Európa kutatására Közleményei II. [2–3. (No. 3–4.)] pp. 126–133.
- Cartwright, Andrew – Sik Endre – Svensson Sara (2008): The Impact of Civic Engagement on The Quality of Life in Hungary. Social Capital Working Papers 2008/3. Central European University, Budapest.
- Móré Mariann (2011): Tanácsadó vagy humánmenedzser? Képzési kínálat és piaci igény az emberi erőforrás területén. Humánpolitikai Szemle 2011/1. pp. 55–63.
- Szirmai Veres Ibolya (1992): Minden egy helyen az alapítványokról. Metodika Kft, Budapest.
- Uri Sándorné (2002:1): Debrecen város egyesületi katasztere 1833–2001. Hajdú-Bihar Megyei Levéltári Közlemények 28. sz. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen.
- Vántus András–Oláh Judit (2012): A szervezettség és foglalkoztatottság gyakorlati összefüggései. A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei. IV. évf. 5. sz. (No. 11.) A-sorozat 3. Gazdálkodás- és szervezéstudományi tematikus szám. 181–189. p. ISSN: 2062-1396
- I1: A KSH Statisztikai tükör V. évf. 105 sz. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit11.pdf> (2013. 08. 10).
- I2: http://www.hirado.hu/Hirek/2013/02/04/07/Latorcai_iden_sem_csokken_a_civilek_allami_tamogatasa.aspx (2013. 08.08).
- I3: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_273_en.pdf (2013. 08. 09),
1959. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről 68–80. §.